

Situació actual de l'ós bru als Pirineus centrals

Evolució de la població des de la reintroducció i perspectives de futur

L'ós, reintroducció sense diàleg?

SANTIAGO PALAZÓN

*Servei de Protecció de la Fauna, Flora i Animals de Companyia
Direcció General del Medi Natural
Departament de Medi Ambient i Habitatge
Generalitat de Catalunya*

RESUM: SITUACIÓ ACTUAL DE L'ÓS BRU ALS PIRINEUS CENTRALS. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DES DE LA REINTRODUCCIÓ I PERSPECTIVES DE FUTUR. L'ÓS, REINTRODUCCIÓ SENSE DIÀLEG?

Una reintroducció és el restabliment d'una espècie a un territori on havia viscut en temps històrics i que havia desaparegut principalment per causes antròpiques. El projecte 'Òs bru' va ser un programa pilot. Aquest es va fer amb la captura, l'alliberament i el seguiment de tres exemplars d'ós bru a partir de l'any 1996. Després, en va haver altres. El primer objectiu va ser estudiar i comprovar l'adaptació dels óssos a l'hàbitat dels Pirineus. El segon objectiu va ser comprovar la resposta de la població local a la presència dels óssos.

Paraules clau: ós, conflicte, diàleg, Estat, administració, Espanya, Catalunya, França.

RESUMEN: SITUACIÓN ACTUAL DEL OSO PARDO EN LOS PIRINEOS CENTRALES. EVOLUCIÓN DE LA POBLACIÓN DESDE LA REINTRODUCCIÓN Y PERSPECTIVAS DE FUTURO. EL OSO, ¿REINTRODUCCIÓN SIN DIÁLOGO?

Una reintroducción es el restablecimiento de una especie a un territorio donde había vivido en tiempos históricos y que había desaparecido principalmente por causas antrópicas. El proyecto 'Oso pardo' fue un programa piloto. Éste se llevo a cabo con la captura, la puesta en libertad y el seguimiento de tres ejemplares de oso pardo a partir del año 1996. Le siguieron otros proyectos. El primer objetivo fue estudiar y comprobar la adaptación de los osos al hábitat de los Pirineos. El segundo fue comprobar la respuesta de la población local a la presencia de los osos.

Palabras clave: oso, conflicto, diálogo, Estado, administración, España, Cataluña, Francia.

ABSTRACT: PRESENT SITUATION OF THE GREY BEAR IN THE CENTRAL PYRENEES. EVOLUTION OF THE POPULATION SINCE ITS REINTRODUCTION AND FUTURE PERSPECTIVES. THE BEAR, REINTRODUCTION WITHOUT DIALOG?

A reintroduction is the restoration of a species in a territory where it had lived in ancient times and that had disappeared mainly due to antropic causes. The 'Grey Bear' project, a pilot essay started 1996, was realized by capturing and releasing in the wild three grey bear individuals. Latter on, other capture-releases followed. The main objective was to investigate and verify the adaptation of bears to the Pyrenees habitat. The second aim was to study the response of the local population to the presence of the bears.

Key words: bear, conflict, dialog, State, administration, Spain, Catalonia, France.

INTRODUCCIÓ

Una reintroducció és el restabliment d'una espècie a un territori on havia viscut en temps històrics i que havia desaparegut principalment per causes antròpiques. Mentre que una reintroducció es realitza amb espècies autòctones, una introducció és l'alliberament d'espècies exòtiques, que actualment es troba penat a la legislació catalana.

A més, un reforçament és quan encara queden alguns exemplars ja que de l'espècie alliberada. Normalment es realitza amb espècies protegides i en perill. En el cas de l'ós bru, cal parlar d'un reforçament, ja que encara queden exemplars autòctons als Pirineus, però la seva viabilitat és nul·la. En canvi, un repoblament fa referència a espècies cinegètiques.

Els exemplars a alliberar poden provenir d'un programa de cria en captivitat, amb centres de cria i reproducció de l'espècie, o d'un transferiment des d'una població donant sana, i que comporta una captura, un trasllat i un alliberament dels exemplars.

Les finalitats de les reintroduccions animals són:

- Millorar la supervivència d'una espècie a llarg termini, incrementant el seu rang de distribució.
- Restablir una espècie clau, en sentit ecològic o cultural.
- Incrementar o mantenir la biodiversitat d'un enclau natural.
- Proveir a llarg termini de beneficis econòmics la població local.

Els requisits per començar una reintroducció són:

- Per a l'espècie: que la població donant ha de ser estable, amb una genètica semblant. I el nombre d'exemplars a capturar i reintroduir no ha d'afectar la dinàmica poblacional de la població donant.
- Del medi: que hagin desaparegut les causes de l'extinció i que l'hàbitat sigui idoni.
- Biopolítiques: que hi hagi el suport de la població local, i que existeixin organismes implicats i una legislació que la sustenti.
- De maneig: que es conegui la biologia de l'espècie. Que s'hagi establert un programa de marcatge, d'alliberament i de seguiment, amb uns resultats finals.
- Econòmic: que s'aconsegueixi el finançament suficient per garantir l'èxit.

EL PROJECTE ÓS BRU: PROGRAMA PILOT

Aquest programa pilot va consistir en la captura, l'alliberament i el seguiment de 3 exemplars d'ós bru. L'any 1996, de dos femelles (Ziva i Mellba). L'any 1997 d'un mascle (Pyros). El primer objectiu va ser estudiar i comprovar l'adaptació dels óssos a l'hàbitat dels Pirineus. El segon objectiu va ser comprovar la resposta de la població local a la presència dels óssos.

La població donant va ser la balcànica, amb més de 2.000 exemplars. Per la proximitat geogràfica i la genètica es va escollir Eslovènia. El lloc d'alliberament escollit va ser el municipi de Melles, a França.

Per al seguiment tècnic i científic, els óssos van ser proveïts de collars emissors. Es van seguir per mitjans terrestres i aeris. Cada ós va ser localitzat diàriament. I també es van realitzar seguiments nocturns. Es van dur a terme estudis sobre els territoris utilitzats, el moviments, la hivernació, la reproducció, la supervivència, la dieta, la selecció de l'hàbitat (mitjançant el Sistema d'Informació Geogràfic) i la depredació sobre la ramaderia.

Resultats del seguiment

El primer any, els territoris van ser molt grans, entre 650 i 1.800 km². El segon any, amb les femelles amb cadells d'un any, els territoris van ser de 80 i 150 km². El tercer any, van tornar a augmentar, de 650 i 900 km². Els moviments dels óssos van mostrar el mateix patró que els territoris. Els óssos van hivernar a zones boscoses, amb rocam, amb orientació nord, amb tranquil·litat, i entre 900 i 2.050 metres d'altitud. La hivernació es va produir entre finals de novembre i principis d'abril (entre 70 i 140 dies). Els mascles van hivernar menys temps que les femelles, i aquestes, quan tenen cadells, perllonguen aquest període.

Els óssos estudiats van seleccionar positivament altituds entre 800 i 1.800 metres, orientacions nord i nord-est, pendents d'entre 30 i 60 graus, boscos de faigs, avets i roures humits. Les distàncies seleccionades positivament van ser 1-2,5 km a zones urbanes, 0,5-2 km a carreteres i 0,1-1 km a pistes forestals.

Van menjar insectes, fruits secs (fages i glans), fruits (pomes), gramínies i mirtils, ortigues, ungulats salvatges i domèstics. La femella Ziva va tenir dos cadells (Nere i Kouki), nascuts l'any 1997. I entre el 2000 i el 2006 ha tingut segurament dos reproduccions més. La femella Mellba va tenir tres cadells

(Boutxy, Caramelles i Mevdev) nascuts el 1997. Mevdev va morir de forma natural el 1997 i Mellba va ser morta el setembre de 1997 per un caçador a França. La femella Caramelles, primera generació nascuda als Pirineus, va tenir un cadell mascle el 2001, i un altre cadell el 2004. Tots dos van morir durant el seu primer any de vida per accident. Es coneixen més casos de femelles reproductores i de reproducció, però s'han pogut identificar i individualitzar.

La mortalitat i la supervivència dels adults va ser del 12,5 i del 87,5%, respectivament. La mortalitat i la supervivència dels cadells de primer any va ser del 27 i del 73%, respectivament. Dels cinc individus alliberats l'any 2006, la mortalitat adulta ha estat del 20%, per accident.

ELS DANYS PRODUIÏTS PELS ÓSSOS

Entre 1996 i 2005 s'han produït 150 atacs (16,2 per any), amb 259 danys (28,2 per any). S'han indemnitzat 329 caps de bestiar (34,4 per any) i s'ha pagat uns 5.700 euros anuals. El 84,6% del bestiar mort és ramat oví. La resta és ramat boví, equí, caprí i arnes. La major part dels atacs s'han produït entre maig i octubre (145 atacs, el 96,7% i 253 depredacions, el 97,7%) i més concretament entre juny i setembre (118 atacs, el 78,7% i 213 depredacions, el 82,2%).

Els atacs sobre la ramaderia i l'apicultura s'han produït per la mateixa activitat dels óssos, per l'àmplia disponibilitat d'aquest tipus d'aliment a la muntanya i per la presència del ramat domèstic a la muntanya pasturant lliurement i sense protecció.

Els danys sobre les arnes són posteriors als danys sobre la ramaderia. Durant els anys 1996 i 1998 no es van produir danys sobre aquestes explotacions. Entre 1999 i 2003, a França es van produir 53 atacs, amb 82 ruscós atacats (mitjana d'1,6 ruscós per atac i rang d'1-16), per tres óssos, Pyros, Boutxy y Kouki. L'any 2001 es va produir un atac a l'Aragó, amb cinc ruscós. L'any 2004 es van produir 2 atacs a 7 ruscós (24,1% de les depredacions) a Catalunya. L'any 2005 es van produir 13 atacs a 25 ruscós (67,6% de les depredacions. 2,1 ruscós danyats per atac; rang = 1-4 també a Catalunya. Es coneix, per dates, horaris, rastres i filmacions, que són tres exemplars els implicats.

Des de l'any 2001, el Conselh Generau d'Aran indemnitza el bestiar atacat i el bestiar desaparegut a la Vall d'Aran. A més, fa el seguiment dels exem-

plars al seu territori i proposa i porta a terme les mesures de protecció de la ramaderia i l'apicultura. La Generalitat de Catalunya indemnitzava el bestiar atacat a les altres comarques catalanes. I ajuda i col·labora amb la Vall d'Aran, traspassant el pressupost per indemnitzar els danys i pagar les mesures de protecció. Per evitar més danys, s'han protegit els ramats i les arnes, amb la instal·lació de tanques elèctriques. I s'ha fomentat l'ús dels gossos de protecció entre propietaris i pastors de ramats.

INFORMACIÓ I SENSIBILITZACIÓ

Dintre del camp de la comunicació i l'educació ambiental, s'ha realitzat una gran diversitat d'activitats, que sembla que no han estat suficients. Es va informar del programa pilot d'alliberament a una caseta informativa d'Arties. Es van realitzar programes d'educació ambiental a les escoles de la Val d'Aran, Alta Ribagorça i el Pallars. Es va desenvolupar el programa "El contacontes" per tots els Pirineus. S'han publicat llibres. S'han editat tríptics informatius sobre l'ós bru, el projecte d'alliberament i els gossos de protecció. S'ha donat informació constant als mitjans de comunicació. S'han publicat articles científics i divulgatius. S'han realitzat conferències i xerrades. I s'ha anat a la ràdio i a la televisió.

Queden moltes coses per tirar endavant. Més campanyes escolars. Edició de butlletins, tríptics i llibrets. Realització de fòrums i debats amb els sectors ramader, caçador i turístic. Realitzar un programa educatiu i informatiu comú a tots els Pirineus (Navarra, Aragó i Catalunya).

ACTUACIONS ACTUALS

El Departament de Medi Ambient i Habitatge és el responsable de la gestió i la conservació de la fauna a Catalunya. S'ha creat la Unitat de Grans Carnívors (ós bru i llop). S'ha desenvolupat un programa de seguiment dels grans carnívors. Es vol combatre la imatge negativa de l'ós bru, com un animal competidor dels ramaders, assassí d'ovelles i espantador de turistes. Es vol posar l'ós bru en el lloc que li pertoca al medi natural, ecològicament i socialment. La intenció és utilitzar l'ós bru i altres espècies emblemàtiques dels Pirineus per ajudar turísticament i comercialment les zones de muntanya més empobrides. Es busca una més estreta col·laboració amb França, Andorra, Aragó, Navarra i el Ministeri de Medi Ambient, amb un coordinador del vessant espanyol dels Pirineus.

S'ha aprovat un sistema per facilitar el cobrament dels danys (Decret d'indemnització i pagament dels danys causats per espècies protegides i ordres anuals). Es vol fer un pla de recuperació de l'ós bru. Es troba molt convenient provar nous sistemes de prevenció de danys. L'objectiu final és trobar un sistema de compatibilitat entre la ramaderia, la gestió forestal i la presència d'espècies protegides, com l'ós bru.

La monitorització i el seguiment de l'ós bru a Catalunya es du a terme mitjançant una xarxa de seguiment, en coordinació amb la Vall d'Aran, França, Aragó i Navarra. Es realitzen itineraris per detectar la presència d'exemplars. S'aprofita la feina diària dels Agents Rurals i dels Guardes de Fauna. Es recullen dades d'avistaments, rastres, indicis i depredacions. Es fan campanyes de seguiment mitjançant trampeig fotogràfic, amb la identificació visual dels exemplars. Es realitza una campanya de seguiment mitjançant trampeig de pèls, amb la identificació genètica dels exemplars. Totes les dades se centralitzen en una base de dades, que serveix per posar a punt el Sistema d'Informació Geogràfica. A l'últim, es redacten informes anuals.

PROTECCIÓ DE L'HÀBITAT

No es pot parlar de conservar l'ós bru als Pirineus, sense parlar de conservar l'hàbitat. Gràcies a la Xarxa Natura 2000, s'ha inclòs gran part de l'hàbitat utilitzat pels óssos dintre d'aquesta xarxa, a la regió alpina. L'existència de varis espais protegits (Parc Natural dels Pirineus, Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, Reserva Nacional de Caça de l'Alt-Pallars-Boí, Reserva Nacional de Caça d'Aran) és una garantia per a la conservació de l'ós bru.

Gràcies a programes europeus com el Programa de Desenvolupament Rural (PDR), es pot protegir l'hàbitat (boscos) amb presència d'ós bru. Són subvencions que es donen als propietaris per conservar un hàbitat crític per a espècies protegides durant un temps determinat.

SITUACIÓ ACTUAL DE L'ÓS BRU ALS PIRINEUS

L'any 2004 va ser fatídic per als óssos pirinencs, als Pirineus atlàntics. El mascle Papillon va morir al juliol, amb 29 anys d'edat. La femella Cannelle va ser morta al novembre, per un caçador a França. Un cadell mascle de primer any va quedar orfe. Es va comprovar genèticament que és fill del mascle Nere, procedent de la reintroducció.

Als Pirineus centrals i orientals, es troben el mascle Pyros, la femella Ziva, la femella Caramelles i el mascle Boutxy. Després hi ha algun mascle i alguna femella en edat reproductora, però no es troben identificats. No es coneix si el mascle Kouki continua viu o no.

L'objectiu del nou projecte de reintroducció és arribar a uns 30 exemplars l'any 2008. França ha alliberat quatre femelles i un mascle durant la primavera i l'estiu de 2006. Com fa 10 anys, els óssos procedeixen d'Eslovènia (població balcànica). Tots els animals es van equipar amb un doble sistema de seguiment, un collar emissor GPS-GSM i un emissor intraperitoneal. Per a aquest projecte transfronterer s'ha comptat amb la col·laboració dels tres estats implicats (França, Andorra i Espanya). I a Espanya es va definir un projecte d'acció conjunta del Ministeri de Medi Ambient, del Govern de Navarra, del Govern d'Aragó i de la Generalitat de Catalunya. Malauradament, una de les femelles va morir l'agost de 2006.

Els nous exemplars alliberats són:

- Palouma: femella de quatre anys. 85 kg. Alliberada a Burgalays el 25 d'abril de 2006. Morta per accident l'agost del mateix any.
- Francka: femella de sis anys. 110 kg. Alliberada a Bagnères de Bigorre, el 28 d'abril de 2006.
- Hvala: femella de cinc anys. 100 kg. Alliberada a Arbas el 16 de maig de 2006.
- Balou: mascle de quatre anys. 85 kg. Alliberat a Arbas el 23 de maig de 2006.
- Sarousse: femella de set anys. 112 kg. Alliberada a Arbas el 21 d'agost de 2006.

CONCLUSIONS

La primera conclusió és una bona adaptació dels óssos a l'hàbitat dels Pirineus: moviments, dieta, hivernació, refugi, supervivència i reproducció. Les morts dels óssos han estat causes antròpiques (Mellba i Canelle) i naturals (Palouma i tres cadells). S'ha produït una excessiva depredació sobre la ramaderia, que ha contribuït a una més petita acceptació dels óssos per part de la població local. Cal més informació, més sensibilització i més educació ambiental des de la base.

Els punts dèbils del programa han estat no comptar amb un suport social i polític fort, no haver-se guanyat el reforçament de la població local dels Pirineus, no comptar amb un pla de recuperació de l'espècie aprovat i no haver fet un programa de recuperació global de l'espècie per tots els Pirineus.

La capacitat de càrrega dels Pirineus és de més de 100 exemplars. Segons un estudi de selecció de l'hàbitat i el Sistema d'Informació Geogràfica de la Universitat Autònoma de Barcelona, les àrees d'interès tròfic i de refugi són el 60-70% del territori considerat. I el territori disponible als Pirineus amb un hàbitat idoni per als óssos és d'uns 16.000 km², més ampli que els 12.000 km² que ocupen els óssos a la serralada Cantàbrica. Per tant, ecològicament parlant, els Pirineus tenen capacitat per tornar a tenir óssos. Socialment i sociològicament és una altra qüestió.

Per continuar el projecte de recuperació de l'ós bru als Pirineus queden moltes actuacions per realitzar. S'han d'aplicar mesures públiques ambientals d'acompanyament, com les indemnitzacions dels danys, el pagament de guarderia pastoral per als grans ramats, el foment dels gossos de protecció, la instal·lació de tanques elèctriques, l'ajuda als pastors i ramaders (compra de material bàsic, transport de material, arranjamant de les cabanes, actuacions en casos d'emergència)... S'ha de començar ja amb iniciatives associatives, com la posada en valor dels productes tradicionals (races ovines, llet, formatges, mel, etc.) relacionats amb l'ós, restaurants amb "plats d'ós bru", fondes i pensions del país de l'ós, activitats de guies de muntanya i natura, etc.

Per què cal recuperar i conservar l'ós bru?

Aquesta és una pregunta difícil de contestar, però sempre surt en qualsevol conversa, xerrada o entrevista. I la seva resposta és, a vegades, complicada. Primer de tot, perquè és una espècie amenaçada i protegida a Catalunya, a Espanya i a la Unió Europea. Perquè és una espècie emblemàtica dels Pirineus i dels hàbitats forestals de muntanya. Perquè és una espècie paraigües, protegint l'ós bru, protegim l'hàbitat i la supervivència d'altres espècies no tan conegudes. Perquè és una espècie que pot activar econòmicament els Pirineus (turisme rural i ambiental de qualitat) més empobrits. Perquè la conjuntura actual dels Pirineus és molt diferent que 50-100 anys enrere. Qualsevol pèrdua de ramat no és una catàstrofe econòmica. A més, els danys

són indemnitzats. Perquè la presència de l'ós bru no posa limitacions a les activitats tradicionals dels Pirineus. Perquè la seva desaparició s'ha degut només a la pressió humana, principalment a la caça i a l'ús de verí. Perquè als Pirineus hi ha espai suficient per a la convivència de la població local amb una població autosuficient d'ós bru. I perquè és una espècie que té el seu dret a viure als ecosistemes on sempre ha viscut.